

ennek segítségével juthatott túl a költő marxista gondolkodói válságán, mely a külső elvárás és a belső meggyőződés ellentétes parancsai miatt következett be: befelé vitatta, kifelé védte az elméletet. Az *Eszméletben* viszont a személyes lelki ellentmondásból „az erkölcsi tudat egyfajta fenomenológiáját”, egyedülálló etikai szintézist alkotott.

Sajnos, kirí a kötetből a Párizsban élő és alkotó vizuális költő, Nagy Pál értetlen, egyoldalú, tájékozatlanságot és értékzavart tükröző írása, melyben a modernséget kéri számon a – szerinte – fejlődésében megrekedt, kevéssé kísérletező-újító József Attilán. Igaz, az 1936. évi *Szabad-ötletek jegyzékének* teljes szövegét alkalmasnak találja arra, hogy „a magyar radikális avantgárd nagyszerű és gazdag hagyományába” illessze, néhány verstöredék társaságában, s labirintus formájú képvers-sorozatban örökítse meg a pszichoanalitikus ihletésű költői ötletfűzért. Ugyanakkor József Attila 1931-es keltezésű (!), dogmatikus érvrendszerű Kassák-kritikájával „bizonyítja be”: a költőt pártos szemlélete tette alkalmatlanná, hogy valóban modern alkotó lehessen...

Nos, talán szerencsésebb lett volna ezt a szubjektív hangvételű értekezést a kötetzáró *Vallomások József Attiláról* című fejezetben közölni, Balla Zsófia, Esterházy Péter, Faludy György, Gömöri György, Gyurkovics Tibor, Petri György, Tornai József – igaz, egytől egyig hódoló, hitvalló – emlékezései között. A kötet szerkesztő azonban a jelek szerint az ellenpont szerepét szánta a József Attila-kutatás (és oktatás) ered-

ményeit (és a tananyagot) nyilván nem ismerő, távol élő költő számára.

Nagy Pál szövege után ugyanis Bókay Antal szemantikai megközelítésű, lenyűgözően logikus tanulmánya következik, melyben a tudós minden kétséget kizáróan bebizonyítja, hogy József Attila már *A hetedik* című versében olyan – ma posztmodernnek nevezhető – poétikai módszerrel kísérletezett, mely teljesen kifejelett változatában a *Szabad-ötletek jegyzékében* öltött testet. „Ebben az írásban éppen az a nyelvi, allegorizáló kontextus válik bizonytalanná, amely *A hetedik* esetében még jelen volt. [...] A *Szabad-ötletek* teljesen szubjektivizálódik, a költő úgy érzi, hogy ő maga nem tudja elolvasni saját léte szövegét, és nem tehet mást, mint megfelelő olvasót keres. Ez az olvasó a *Szabad-ötletek* megfejtoje, a felszínen a pszichoanalitikus, Gyömrői, a mélyben viszont az, akit az analitikus az indulat-áttételben helyettesít: a mama. Az olvasat pontos minősége is kidolgozódik a *Szabad-ötletekben*: az olvasás nem más, mint a szeretet. A szeretet az a temporalizáló, allegorizáló viszony, amely ugyan lényegünket sosem adja meg véglegesen, de folyamatos olvasatként értelemhez juttatja életünket.”

Mit lehet ehhez hozzátenni? Talán csak annyit, hogy ilyen revelatív erejű közelítési kísérletek után már tényleg nem lehet messze a közös ihlet működésének csúcsteljesítménye: József Attila életének és művének *teljes*, újraélt és újraalkotott – ha nem is bibliája, de – monográfiája.

Valachi Anna

SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: OTTLIK GÉZA

Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1994. 188 l. + 30 fénykép

A portrémonográfia (mondhatnók jelentésszükítő előtag nélkül is: a *monográfia*) változatlanul életképes vállalkozás – e tanulmányt szűrhetjük le első-

ül Szegedy-Maszák Mihály könyvének olvasán. A mai értelemben vett műfaj immár a 18. század óta létezik, s hűtükre volt mindenkor a szaktudomány

állításának, az épp honos avagy honosodó elméletnek s gyakorlatnak. Következik ebből, hogy az idők során a portrémonográfia is számos – a benne testet öltő teóriát, metodikát, struktúrát, stílust stb. egyaránt érintő – változáson esett át; elég, ha összevetjük Riedl Frigyes *Arany János*-könyvét a Barta Jánoséval vagy a Keresztury Dezsőével. A műfaj léte, létjogosultsága azonban – függetlenül metamorfózisaitól – sohasem lett kérdésessé.

Fölöttébb kedves volt a portrémonográfia a magát marxistának tituláló irodalomtörténet-írási számára is: az ötvenes évek elejétől az ún. rendszerváltozásig megannyi vállalkozás igazolja ezt. Már a megjelenés pillanatában érvénytelen és mindmáig emlékeztető munka bőséggel akad közöttük, ámde nyíltan egyik sem hirdethette – még ha a praxisban érvényesítette is – azt az elvet, amely Szegedy-Maszák Mihály szép kiállítású kötetének a hátoldalán olvasható: „...lehetőség szerint távol tartja magát politikai elkötelezettségektől, amelyek olyannyira rányomták bélyegüket a magyar irodalom felfogására”. Nem csupán a pártállami évtizedekre utal ez a kitétel, de nincs kétség: rájuk elsősorban. A magunk mögött hagyott nehéz időszak – noha egyre csökkenő mértékben és erőszakossággal – a hivatalos ideológia és politika szolgálatát várta el az irodalomtudománytól is, ilyképp a diszciplína ellenzéki felfogású művelői sem kerülhették ki, hogy munkáikban jelen ne legyenek a másként gondolkodást, a rendszerbírálatot jelző ideológiai és politikai implikációk. A fentebb citált megjegyzés épp e kényszert, az irodalmon kívüli szempontok és megfontolások érvényesítését hártja el, s a programos távolságtartás a politikától egyben a szaktudomány autonómiájának védelmét is jelenti.

Szegedy-Maszák Mihály *Ottlik Géza*-ja első darabja egy portréorozatnak,

amely a kortárs magyar irodalom egy-némely – a határokon innen és túl alkotó – kiválóságait akarja bemutatni, vezetve ama rokonszenves meggyőződéstől, hogy – ismét a könyv hátoldaláról idézzük – „...a magyar nyelvű irodalom egyetlen egységként tartható számon, tekintet nélkül arra, melyik országban él a vizsgált szerző”. Nekünk úgy tetszik: föltétlenül szerencsés, hogy a tervezett arcképgyűjtemény épp az *Iskola a határon* íróját mutatja be elsőként. Az 1990-ben eltávozott Ottlik Géza személye és műve egyaránt tiszteletet parancsol, említett regénye csakugyan „Öntörvényű alkotás...”, szerző és oeuvre pedig „Örököse egy nagy hagyománynak és ösztönzője irodalmunk megújulásának” (177.). Szegedy-Maszák Mihály eme könyve és a sorozat következő darabjai is egyszerre vállalják a tradícióörzés és a tudomány megfrissítésének feladatát. Örököse és folytatója lesz bizonyosan mindegyik a portrémonográfia nagy hagyományának, ámde a műfaj korszerűsítése is a szerzők szándékában áll. „Minden egyes kötet – olvashatjuk a hátoldalon – újszerű értelmezést igyekszik adni a művekről...”, s ez aligha csupán a szöveginterpretációk újszerű eredményeit jelenti. Benne foglaltatik az irodalomszemlélet s a metodológia modernsége is.

Első pillantásra úgy tűnhet föl: Szegedy-Maszák Mihály könyve mindenben a hagyományhoz, a portrémonográfia klasszikus modelljéhez igazodik. Szerzője az *Előszót* követően Ottlik életrajzában ismertetésébe fog, majd a pályakezdő írásokat veszi szemügyre, a művek tárgyalása mindvégig a kronológia elvét követi, az elemzés terjedelmével is érzékelteti egy-egy alkotás jelentőségét, *Vég*szóban foglalja össze konklúzióit stb. S mégis: lépten-nyomon kiderül, hogy e monográfia elűt a megszokottaktól. Ámbár a szerző sem tagadja, hogy az írói biográfiák és

az életművek közt létezhet valaminő kapcsolat, mi több, kijelenti: Ottlik „...művei [...] közvetlen formában önéletrajzi jellegűek...”, azzal folytatja: „...e könyv nem életrajz, hanem műértelmezési kísérlet”, így „...az író sorsának mozzanatai közül csakis a legszükségesebbek kerülnek említésre” (12.). Aligha kárhoyzatható ez a megoldás, végtére is valamely alkotói biográfia abszolút teljessége pozitívista vágyalom lehet csupán; minden életrajzíró – hogy ne fúljon a tények áradatába, Hegel szavával: a „rossz végtelenség”-be – óhatatlanul a rendelkezésére álló adatok megrostálására kényszerül, ráadás-ként az *Iskola a határon* szerzőjének útja valóban nem bővelkedik fordulatokban, a művek szempontjából fontos momentumokat pedig egytől egyig számba veszi a monográfus. Indokolt és föltétlenül gazdaságos Szegedy-Maszák Mihály eljárása, maradéktalanul sikeresnek mégsem nevezhetnök, néhány ponton pedig hiányérzetünk is támad. A választott megoldás okán Ottlik életrajza elveszíti a maga természetes folytonosságát, túlon túl szétaprózódik a könyv – egymástól esetleg távol eső – fejezeteiben. A szerző fölveszi, majd elejti a biográfia fonálát, hogy később újra fölvegye, s ismét elejtse, s ez a bemutatás az amúgy is esemény-szegény életút miatt előnytelen: nem jön létre a kívánatos kontinuitás. Nekünk úgy tűnik föl: jobb módszert talált e vonatkozásban a monográfus *Márai*-könyve (Bp., 1991), ahol is egyetlen fejezet foglalta össze az életrajz tényeit és bizonytalanságait. Ami pedig itt-ott föllépő hiányérzetünket illeti, egypár faktummal több nem ártott volna. Csupán két példával élvén: szerettük volna megtudni (még ha e dolog nem épült is be a művekbe), miért nem kellett bevonulnia a világháború idején a katonai al- és főreáliskolát végezt Ottliknak, amiként örömezt olvastunk volna néhány szót arról is, mi készítette az író-

ki csakugyan „Makulátlanul tiszta maradt mind erkölcsi, mind művészi tekintetben...” (177.) –, hogy feleségestül (?) küldjön születésnap i jókívánásokat Aczél Györgynek (181.). E meglepő tény rövid kommentálása épp az író feddhetetlen voltát bizonyíthatná, távol tartván személyétől egynémely gyanakvásokat.

Noha a monográfia fölépítése, vonalvezetése a hagyományhűség benyomását kelti, szolgál merőben újszerű megoldásokkal is. Közülük a legszokatlanabb (s számunkra mégis a legmeggyőzőbb) föltétlenül az, hogy Szegedy-Maszák Mihály három, egymástól teljességgel eltérő nézőpontú fejezetben elemzi az *Iskola a határon* című regényt, s nem hágy kétséget afelől: még így is csak töredékesen és szükségképp esendően szólhatott Ottlik remekéről. Túl azon, hogy ez az eljárás a mű kivételes rangjára figyelmeztet, leszámolás egyben a szöveginterpretációk teljességéről és véglegességéről a köztudatban (s tán nemcsak ott) mindmáig élő hiedelmekkel is. „Az értelmezés lényegénél fogva esendő, és minden esetben módosításra, sőt helyesbítésre vár” – jelenti ki már előljáróban a monográfus (10.), s ugyane szellemben mondja később: „...az *Iskola a határon* értelmezése nem lezárható folyamat” (144.). Minden kor, minden olvasó új párbeszédbe kezd a művekkel, s minden újraolvasás – ennek fontosságát vallotta maga Ottlik is (132.) – új rétegeket, összefüggéseket, hangsúlyokat fedeztet föl a textusban, óhatatlanul modifikálván ekként az előzőleg levont következtetéseket. Szegedy-Maszák Mihály hárm as közelítése Ottlik nagy alkotásához szépen példázza – túl irodalomelméleti vetületein – Robert Musil egyik naplóbejegyzésének mély igazságát: „Die Unsterblichkeit der Kunstwerke ist ihre Unverdaulichkeit” („A műalkotások halhatatlansága a megemészthetlenségük” – idézi: Egon Naganow-

ski: *Joyce*. Bp., 1975. 163.). S ámbár a továbbiakban aligha válhat kánonná a monográfiának ez a megoldása, itteni alkalmazása föltétlenül indokolt és gyümölcsöző.

Épp, mivel a szerző nagyon is tisztában van a műalkotások komplexitásával s az irodalomtörténeti állásfogadások részleges érvényével, kerüli a kategorikus kijelentéseket, s könyve számos pontján (104., 107., 159. stb.) – számunkra rokonszenvesen – érezhető óvatossággal nyilatkozik. Tartózkodása a túlon túl magabiztos (és szimplifikáló) megfogalmazásoktól viszont sohasem tétováság, annál inkább okos megfontolás, a kínálkozó magyarázatok elővigyázatos latolgatása. Ha kell, s ha lehet (példának okáért az Ottlik-művek értékhierarchiájának vonatkozásában) Szegedy-Maszák Mihály a kellő határozottsággal fogalmaz. Vonzó tulajdonsága könyvének, hogy noha a monográfus – elméleti iskolázottságából s meggyőződéséből következően – szigorú szakszerűségre tör, a lehetőségek határain belül anyanyelvén akar szakszerű lenni. Terminológiája magyar kifejezésekből áll (nem „intertextualitásról” beszél, hanem „szövegközöttségéről”), s e gyakorlatát napjainkban külön is méltányolni kell. A szerző irodalomfelfogása adekvát a tudomány mai állásával (a végletes teóriákat, például a dekonstrukció derridai tanát bölcsen mellőzve), vizsgálati szempontjai, elemzési módszerei nemkülönben. Szegedy-Maszák Mihály számára az irodalom – szemben a marxista elképzelésekkel – a legkevésbé sem valóságtükrözés, hanem a nyelv adta eszközökkel zajló valóságteremtés. „A kisregény [...] a valóság kitaláltságáról szól. [...] Minden valóság kitalálás eredménye, s a tények nem adott kiindulópontok, hanem a képzelet műveleteinek eredményei” – interpretálja a *Hajnali háztetőket*, nagyon jellemzőn (75–76.). S más kérdések foglal-

koztatják a monográfust elemzés közben is, mint a letűnt korszak kutatóit. A művek időszemlélete, a szövegközöttség, az Ottlik alkotásaiban oly fontos és gyakori öntükrözés, a példázatoság problémái – s még hosszan sorolhatnók. Vizsgálódásai közben Szegedy-Maszák számos újszerű, nagy figyelmet érdemlő – sajnos, itt aligha részletezhető – eredményre jut. Kivált a műfaj (a példázatoság) és az öntükrözés kérdésköréhez tér vissza sűrűn, ámde bevalljuk: amily becsek és tanulmányosak számunkra az előbbire vonatkozó fejtegetések, ugyanoly elbizonytalanítók az utóbbit taglaló szakaszok. Nincs kétség: Ottlik epikájában csakugyan jelentékeny szerepet játszik az öntükrözés – a monográfus ezt (megannyi festészeti, irodalmi analógiát is mozgósítván) példaadó elmélyüléssel igazolja. Az viszont a sok okos szó után sem teljesen világos nekünk, miért értékesebb, magasabb rendű az olyan alkotás, amelynek eszköztárából eme fogás sem hiányzik. Vajon csakugyan ab ovo jobb, művészibb regény – a saját példáinkkal élve – Hermann Hessétől *A puszta farkas* avagy Ambrus Zoltántól *A Midas király*, amiért mindkettőben jelen van s roppant fontos funkciót tölt be az öntükrözés? Mi tagadás, ezt illetően maradt bennünk némi szkepszis, ámbár könnyen meglehet: a magunk értetlenségében van a hiba. – A mostanában mind több figyelmet keltő szövegközöttség vizsgálata élénken foglalkoztatja Szegedy-Maszák Mihályt is, ámde örömmel nyugtázzuk: a *Musil és Ottlik* című fejezet tanúsága szerint a klasszikus értelemben vett háttérkutató sem feltétlenül idegen tőle.

Az íróról és mennyiségre kicsiny életművéről számtalan autentikusnak tetsző észrevételt, konklúziót találhatni a monográfiában. A világkép fürkészése közben a szerző izgalmas összefüggést tételez „...Ottlik pályafutásának szakadozottsága s regényeinek törede-

zetsége...”, valamint „...a transzcendencia hiányának érzete...” közt (19. – lásd még: 55., 79., 83., 94. stb.), s nemkülönben elgondolkodtató fejtegetései akadnak az alkotó vallásosságáról, illetőleg az *Iskola a határon* értékvilágába beépülő keresztény hagyományról (100–102., 106–108., 128–132. etc.). Szegedy-Maszák Mihály többször is hangsúlyozta s bizonyítja, hogy Ottlik művei nem önmagukban „zárt egységek”, hiszen az író számára „...az alkotás ugyanazoknak az alapelemeknek állandó átrendezését jelenti” (66.), ilyképp a három regény „...együtt, egymásra vonatkoztatva, némi túlzással egyetlen alapszöveg három változataként is olvasható” (69.). A jelhasználat, a poétika kérdéseit a monográfus mindenkor hermeneutikai vizsgálódásokba ágyazva szemléli, s csupán az lepett meg minket, mily kevészer hivatkozik eközben Ottlik elméleti okfejtéseire, holott a *Próza* című kötet (Bp., 1980) közölte regényteória (184–200.) például fölötté tanulságos, s önszemlélő, önmagyarázó szövegnek is tekinthető. Aligha ártott volna szembesíteni ezzel az értekezéssel az író epikus gyakorlatát. Az e vonatkozásban támadt hiányérzetért viszont bőszéggel kárpótolnak bennünket a szerző egyéb elemzései, kivált az *Iskola a határon* műfaját illető töprengések (89–102., 132–151.). E könyv sem nem példázat (hiszen nincs egyértelmű megfejtése: 55. stb.), sem nem klasszikus nevelődési regény, hanem bonyolult, sokszorosán átmeneti képződmény (Szegedy-Maszák Mihály szavával: „példázatszerű nevelődési regény”: 94.), közbülső helyet foglalván el „történet” és „értekezés”, *Bildungsroman* és *Erziehungsroman*, „...önéletrajz és példázat, dolgok és értelmezések” (135.), s ekként „...a felvilágosodás és a romantika irodalomról alkotott elképzelése között...” (134.).

A monográfia legfőbb értékkitételeivel, az Ottlik Géza helyét, nagy művé-

nek jelentőségét, munkásságának történeti értékét mérlegelő megállapításával szerfölött könnyű egyetértünk. Szegedy-Maszák Mihály több helyütt is (például: 21.) Kosztolányi és Márai kezdeményének folytatójaként látta az *Iskola a határon* íróját, s tán szükségtelen is mondanunk: ennek a helyes koncepciónak nincs köze a marxizmus merőben önkényes és hamis, irodalmunkat „fő- és mellékvonalakra” szabdaló teóriáihoz. Csupán annyit jegyzünk meg kiegészítésül, hogy szerintünk a századforduló urbánus alkotója, Ambrus Zoltán is Ottlik „elődei” közé tartozik, publicistaként csakúgy, mint szépíróként, hiszen például – egyetlen összefüggés a sok közül – a dolgok önértékének kétségességéről vallott felfogás (91.) is rokonítja kettejüket. E lapangva, többszörös áttétellel létező kapcsolat bővebb kifejtése persze nem ez írásunk feladata. Mindössze azt jelezni, hogy a Kosztolányi–Márai–Ottlik „vonulat” visszafelé, Ambrus Zoltánig meghosszabbítható. – Osztottunk a monográfussal ama nézetében is, amely szerint Ottlik „közvetíteni tudott két egymással nem érintkező korszak között. Életműve egyaránt szemlélhető a huszadik század elejének s végének törekvései felől. Örököse egy nagy hagyománynak és ösztönzője irodalmunk megújulásának” (177.). S ámbár Szegedy-Maszák Mihály könyvéből – megfelelően a tényeknek – sokkal inkább egy tradícióörző, „visszatekintő ízlésű” (42.), mintsem egy újító szándékú Ottlik Géza tekint reánk, bebizonyosodik mégis: az író valóban a „híd” szerepét vállalta magára, noha önkéntelenül. Hí maradt a Nyugat örökségéhez (42.), s példaképe lett a hetvenes években föllépő írónemzedéknek (154.); még „...Kosztolányi és Márai írásmódjához kapcsolódik...” (115.) az *Iskola a határon* című regénnyel, a Buda „önromboló” (157.), „a vonalszerűséget érvénytelenítő” (165., 171.) szövegével

pedig már „az avantgárd szelleméhez” közelít (157.). S amily pontosan látja a monográfus Ottlik helyét, jelentőségét irodalmunk történetében, ugyanoly hiteles véleményt formuláz az életmű értékviszonyait illetően is. Az *Iskola a határon* messze kimagaslik a többi közül: „Ehhez a könyvhöz képest (az író) minden egyéb megjelent alkotása inkább magas színvonalú műhelytanulmány vagy függelék, mintsem teljes értékű regény vagy elbeszélés...” (9.). A magunk részéről csatlakozunk ehhez a megítéléshez, s őszintén fájjaljuk, amiért az egyes művekről szóló elemzések érdemi vizsgálatára nincsen terünk, holott megannyi távlatos avagy finom (olykor meg vitára készítő) észrevételre kellene és illenék reagálnunk.

Az eddigiek után aligha kérdéses: egyértelműen elismerő véleménnyel vagyunk e monográfiáról, jóllehet a méltánylás szólamát mostanáig is ellenpontozta egy-két fenntartás, kritikai reflexió. Következzék még néhány – többnyire nem a lényegre érintő – polemikus széljegyzet! Szegedy-Maszák Mihály nemritkán tömören, hatásosan koncipiál (egyetlen példa: „A történet elbeszélését háttérbe szorítja az elbeszélés története...” (158.), előadásmódját mégis inkább bizonyos szárazság, vontatottság jellemzi. Tudjuk: a szerző eszménye a tudományos hitelesség és a szakszerűség, egy oldottabb, olvashatóbb okfejtés viszont nem föltétlenül zárna ki az előbbieket, s végtére is ez a könyv – gondolva az *Iskola a határon* rendkívüli népszerűségére – aligha csak a legszűkebb szakmát szólítja meg. A monográfus némelykor (48., 159.) gyengéden megrója Ottlik Gézát stílári pongyolaságaiért. Okkal teszi ezt, és még több joggal tenné, ha saját szövegében nem bukkannának elének efféle kitételek: „annyiban – amennyiben” (48. stb.), „kiferdítve” (61. etc.), „enged következtetni” (70.), „A főszereplő átesik a ló másik oldalára” (96.).

Szegedy-Maszák Mihály elemzései egyszerre tartják szem előtt a művek egészét és parányi részleteit, néha azonban a szerző hajlik arra, hogy a kontextusból kiemelt kicsiny egységek, akár egyetlen mondatnak tulajdonítson perdöntő jelentőséget, másszor meg úgy találjuk: az idézetből nem okvetlenül (avagy nem egyértelműen) az általa levont konzekvencia következik. Csupán egy példát: Törless megjegyzését a hittanról a monográfus akként interpretálja (108.), mintha e mondat a vallás, a transzcendencia iránti igény avagy érdeklődés halavány jele volna, holott a szövegösszefüggésből (vö.: *Törless iskolaévei*, Bp., 1965. 31.) kiviláglik: a hitről való töprengés csakis mint elmejáték, intellektuális próbatétel fontos a főhős számára. Az említett Musil-regény német címét a magunk részéről semmiképp sem hoznánk kapcsolatba a romantikával és Schumann-nal (109.), hiszen ilyformán Stefan Zweig elbeszélésével (*Die Verwirrung der Gefühle*) is megtehetnők ugyanezt – haszon nélkül. Nem bántuk volna, ha a szerző röviden kifejti, mivel és miben „könnyítette” az *Iskola a határon* „megírását” a híres Márai-könyv, *A zendülők* „ismerte” (21.), s ha bővebben indokolja, miért „... lehetett a művészi kibontakozásnak” „kerékkötője is” Kosztolányi, Márai, Ottlik esetében egyaránt az újságírás (uo.). A *Hajónapló* szövegének és szereplői nevének kapcsolata a dán filozófussal, Kierkegaard-ral (174.) aligha nem inkább a mű elemzésébe (46–49.) kíváncskoznék, az viszont bizonyosan tollvagy nyomdahiba, hogy *A Drugeth-legenda* egyik történetmondója hol Ervin, hol meg Emil néven említetik (24.).

Alig hat esztendeje távozott az élők közül Ottlik Géza, s máris kezünkben van életművéről az első, fölötte autentikusnak tetsző monográfia. Köszönet érte Szegedy-Maszák Mihálynak, ki nem is oly rég Márai Sándor pályaképevel örvendeztetett meg bennünket.

Nem csekély haszon ez a tudomány-
nak, s érdem a szerzőnek, ráadásként a
monográfus gyors egymásutánban két-

szer is átélhette azt, mit Ady így neve-
zett: „Az elsőség jósága”.

Lőrinczy Huba

THOMKA BEÁTA: PRÓZATÖRTÉNETI VÁZLATOK

Vajdasági regények, novellák a két háború között. Újvidék, Jugoszláviai
Magyar Művelődési Társaság, 1992. 110 l.

A húszas évek közepétől, de inkább a harmincas évek kezdetétől számított másfél-két évtized a jugoszláviai magyar irodalom konstituálódásának időszakára. Irodalmi mellékletek, évkönyvek, antológiák, folyóiratok (Vajdasági Írás 1928, Kalangya 1932, Híd 1934) jelennek meg, rendszeresen a könyvkiadás, lesz szervezett az irodalmi élet, melynek keretében a költészet mellett, sőt értékben ezt megelőzve bontakozik ki a próza-, azon belül is a novellaírás. Elsősorban Szirmai Károly, Herceg János és Majtényi Mihály munkássága nyomán, kiknek ekkor induló életműve a 45 utáni évtizedekben folytatódva teljeseedik ki, lesz meghatározó jelentőségű vonulata a jugoszláviai magyar irodalomnak.

Mindenekelőtt hármójuk munkásságának két háború közötti novellaírására alapozva, hivatkozva készültek, zömmel az újvidéki Hungarológiai Intézet tudományos projektuma keretében Thomka Beáta prózatörténeti dolgozatai. Nem csak külön írások tárgya Szirmai, Herceg és Majtényi novellaírásának történeti-elméleti vizsgálata, hanem a füzetnyi kötet két általános jellegű, bevezető tanulmánya, a novellatípusoknak és a novellatermés stílusirányainak áttekintése is elsősorban az ő munkásságukra hivatkozik.

Mellettük önálló tanulmány szól a korszak jugoszláviai magyar irodalmában csupán virtuálisan jelenlevő, a későbbi nagy visszatérő, Sinkó Ervinnek ma már jószerivel a felfedezés varázsát nyújtó korai kisregényeiről (*Egy történet, melynek még címe sincs, Tenyerek és*

öklök, Sorsok, Aegidius útrakelése), illetve a magyarul csak 1963-ban megjelent, de a vizsgált korszakban írt *Áron szerelme* című művéről, mely kapcsán Thomka az egzisztenciális formateremtés megismeréséhez kínál olvasási szempontokat, hogy miután a regénybeli életforma, a mű kompozíciójának nyitottsága, a prelogikus erővonalak, valamint a vízió szerepének és az elbeszélhetőség kérdéseinek áttekintését elvégezte, megállapítsa: „Az Áron szerelme a modern ember sorshelyzetéből eredő dilemmáinak, kételyeinek, külső és belső ellentmondásának regénye, melynek hőstét a közösségi és az egyéni léttel való feltétel nélküli szembenézés jellemzi”, illetve hogy a „narratív alaphelyzet” azt a sinkói ars poetica megvalósítását teszi lehetővé, mely szerint „az elementáris emberi emóció – a költői szó segítségével – áttör a megmerevedett formákon”, s „a konkrét emberi izzik fel és világít át mindenben, ami az életben gépiesen szabályozott, személytelenül általános és automatikus”. Ugyancsak, megkerülhetetlenül, külön dolgozat témája a jugoszláviai magyar irodalom szervezője, Szenteleky Kornél korán derékba tört opusa legalább egy szeletének bemutatása. Ezúttal lírája és útirajzai tükrében látjuk az életműben – s a korszak egészében, tehát közvetve a novellaírás vonatkozásában is – fontos művelődési hagyomány és európai szellem összefüggéseit, valamint az elvágyódás és a röghöz kötöttség feszültséget teremtő műveket életre hívó, megoldatlan konfliktusát. Míg a Milkó Izidorról szóló írás egyfelől a